

ΟΙ ΤΑΦΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΤΑΦΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

Γεωργία Κουρτέση - Φιλιππάκη

Αρχαιολόγος - Προϊστοριολόγος
Δρ. του Πανεπιστημίου των Παρισίων (Paris I - Sorbonne)

Οι ταφές, όπως άλλωστε η κόσμηση και η τέχνη, ξεπερνούν τον κόσμο των υλικοτεχνικών επιτευγμάτων του παλαιολιθικού ανθρώπου. Είναι εκφράσεις του κόσμου των ιδεών και των συμβόλων, των μεταφυσικών αναζητήσεων και θρησκευτικών δοξασιών, που μόνο μέσα από υποθέσεις και εικασίες μπορούμε να προσεγγίσουμε. Ωστόσο, ο σημαντικός αριθμός ευρημάτων που έρχονται ολοένα στο φως και η παράλληλη πρόοδος της έρευνας μας επιτρέπουν να διαπιστώσουμε τον μεγάλο βαθμό ωριμότητας και ευαισθησίας τόσο του ανθρώπου του Νεάντερταλ όσο και του Homo sapiens sapiens, και να φωτίσουμε πολλές πλευρές της συμπεριφοράς του.

Καμιά ένδειξη ταφής δεν έχουμε από την Πρώιμη Παλαιολιθική. Ο άνθρωπος άρχισε να ενταφιάζει και να κτερίζει τους νεκρούς του κατά τη διάρκεια της Μέσης Παλαιολιθικής, και όλες οι γνωστές ταφές αυτής της εποχής αποδίδονται στην Μουστερία. Προέρχονται αποκλειστικά από σπήλαια ή βραχοσκεπές που αποτέλεσαν χώρους κατοικίας (εικ. 1). Η γεωγραφική κατανομή των ταφών της Μέσης Παλαιολιθικής παρουσιάζει μεγάλη ευρύτητα. Παρατηρούνται τρεις μεγάλες ομάδες: Η ομάδα της Εγγύς Ανατολής. Συγκεντρώνει τις ταφές που αποκαλύφθηκαν στα σπήλαια Qafzeh, Tabun, Skhul, Amud και Kebara, στο Ισραήλ, και Shanidar στο Ιράκ. Πρόκειται για την πιο σημαντική ομάδα από την πλευρά του αριθμού των ταφών και του βαθμού οργάνωσής τους. Η ομάδα της Δυτικής Ευρώπης. Οι θέσεις βρίσκονται στη Γαλλία και είναι: La Chapelle aux Saints (εικ. 2), La Ferrassie (εικ. 3), Le Moustier, Le Roc-de-Marsal, Le Regourdou κ.ά. Η ταφή στη La Chapelle aux Saints είναι η πρώτη που ήρθε στο φως, το 1908, και άλλαξε ριζικά την εικόνα που είχε σχηματίσει η έρευνα εκείνης της εποχής για τον άνθρωπο του Νεάντερταλ και τον ψυχισμό του. Στην La Ferrassie αποκαλύφθηκε συλλογική ταφή αποτελούμενη από 6 άτομα: δύο ενήλικους, έναν άντρα και μια γυναί-

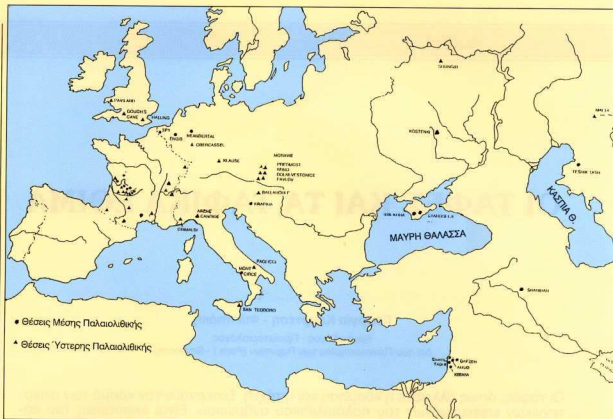
κα, και τέσσερα παιδιά, ανάμεσα στα οποία ένας σκελετός έμβριου. Πρόκειται συνολικά για παλιές ανασκαφές, που έτυχαν όμως σοβαρής μελέτης.

Η ομάδα της Ανατολικής Ευρώπης. Περιλαμβάνει τις θέσεις Teshik Tash, στο Ουζμπεκιστάν, Kiik Koba και Staroselje στην Κριμαία. Τα ευρήματα δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικά, εκείνο όμως που μετράει εδώ είναι η παρουσία ταφών έως και το ανατολικότερο άκρο της Μουστερίας επιρροής. Οι δύο πρώτες ομάδες αποτελούν το 85 τοις εκατόν του συνόλου.

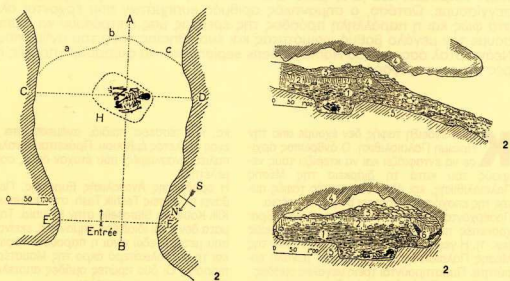
Οι πιο παλιές ταφές βρέθηκαν στη σπηλιά Skhul και τοποθετούνται χρονολογικά γύρω στα 120.000 χρόνια, έφεραν όμως στο φως σκελετικά κατάλοιπα του Homo sapiens sapiens, που όπως είναι γνωστό είχε ήδη εμφανιστεί σ' αυτή την περιοχή. Σκελετικά κατάλοιπα του ανθρώπου του Neanderthal βρέθηκαν στο Tabun, που χρονολογήθηκε στα 100.000, και στην Kebara στα 52.000 χρόνια. Στις θέσεις της Δυτικής Ευρώπης οι πιο παλιές ταφές τοποθετούνται γύρω στα 40.000 χρόνια.

Στις ταφές της Μέσης Παλαιολιθικής αντιπροσωπεύονται, όπως είδαμε, τόσο άνδρες όσο και γυναίκες και παιδιά. Δεν φαίνεται λοιπόν να υπήρξε διάκριση φύλου για τον ενταφιασμό. Κατά κανόνα ο άνθρωπος οργανώνει την ταφή:

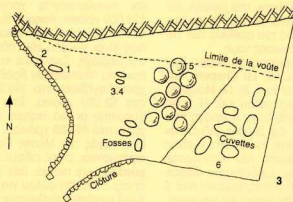
1 & 1a. Χάρτης κατανομής των ταφών της Παλαιολιθικής εποχής. (Κατά F. May, 1986).

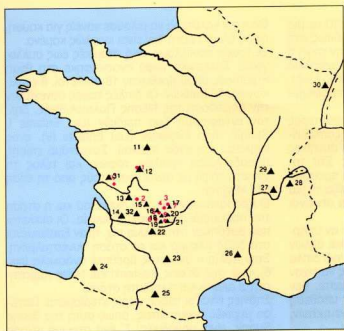

2. Η ταφή της Chapelle aux Saints, Γαλλία. (Κατά A. & J. Bouyssonie και L. Bardon). Μέση Παλαιολιθική.

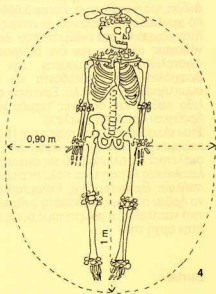

3. Η ταφή στη θέση La Ferrassie, Γαλλία. (Κατά D. Peyroux). Μέση Παλαιολιθική. Οι αριθμοί 1-6 δείχνουν τη θέση των σκελετών.

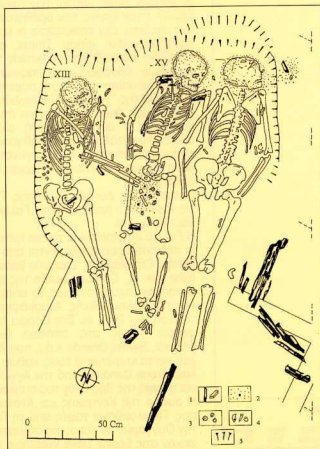

1a

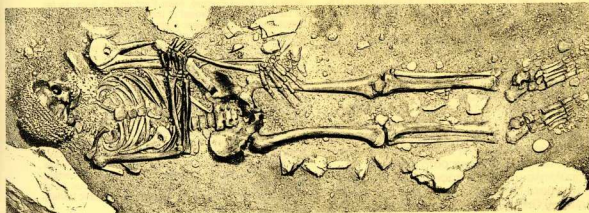

4

5

5. Τριπλή ταφή από τη θέση Dolni Vestonice, Τσεχοσλοβακία. (Κατά J. Jelínek).
 1: καμένα ξύλα και λίθινα εργαλεία. 2: ώχρα. 3: στήρεα. 4: διάτρητα δόντια ζώων. 5: όριο της ταφής.

6

6. Ταφή στήρεου από το σπήλαιο Arene Candide, Ιταλία. (Φωτ. Αρχ. Μουσείο Γενόβης - Πάγκλι).
 Ύστερη Παλαιολιθική.

σκάβει μια τάφρο, καλύπτει τον σκελετό με μια πλάκα, μερικές φορές διακοσμημένη όπως στη θέση La Ferrassie, τοποθετεί μέσα στην ταφή ή δίπλα προσφορές που μπορεί να είναι εργαλεία (La Ferrassie), κέρατα αίγαγρου (Tashik Tash), ή ακόμα λουλούδια (Shanidar), όπως προέκυψε από την ανάλυση της γύρης. Η στάση του σώματος είναι, τις περισσότερες φορές, συνεσταλμένη και ο νεκρός ελαττωμένος στο δεξιό πλευρό. Οι ταφές είναι συνήθως ατομικές, υπάρχουν όμως και διπλές. Στις ταφές πολλών ατόμων είναι δύσκολο να προσδιορίσουμε το χρονικό διάστημα που χωρίζει τη μια από την άλλη, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι σύγχρονες.

Είναι δύσκολο επίσης να αποδείξουμε αν υπήρχε κάποια σχέση μεταξύ των ταφών και άλλων δομών, όπως εστίες, που βρέθηκαν συχνά δίπλα στο σκελετό. Δεν αποκλείεται οι εστίες να είχαν καθαρά οικιακή χρηστική. Τίποτε, άλλωστε, δεν επιτρέπει να επιβεβαιώσει κανείς την υπόθεση τροφικών προσφορών ή ταφικών γευμάτων, όπως είχε υποστηριχθεί στο παρελθόν. Οι ταφές της Ύστερης Παλαιολιθικής είναι περισσότερες. Αυτό δεν σημαίνει ότι η ταφή είχε γενικευθεί σ' αυτή την εποχή, αλλά οφείλεται στο ότι τα κατάλοιπα διατηρήθηκαν καλύτερα. Η γεωγραφική κατανομή των γνωστών μέχρι σήμερα ταφών επιτρέπει τη διάκριση δύο μεγάλων ομάδων.

Η ομάδα της Δυτικής Ευρώπης. Περιλαμβάνει τις ταφές που βρέθηκαν στη Γαλλία, την Ιταλία και την Αγγλία.

Η Γαλλία συγκεντρώνει το ένα τρίτο των ταφών: οι περισσότερες προέρχονται από τις γνωστές θέσεις Cro-Magnon, Laugerie-Basse, La Madeleine (εικ. 4f), Combe-Capelle της περιοχής της Dordogne, που αποτέλεσε το κέντρο των ερευνών της Παλαιολιθικής. Ανασκάφηκαν στο πρώτο μισό του 20ού αι. Στη Βόρεια Ιταλία εντοπίστηκαν ταφές στα σπήλαια Grimaldi (Les Enfants, Barma Grande κ.ά.), που έγιναν διάσημες για τη κτερισμάτι τους, καθώς και στο σπήλαιο Arene Candide. Από την Αγγλία γνωστή είναι η ταφή της Red Lady του σπηλαίου Paviland. Η ομάδα της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Περιλαμβάνει ταφές από τη Γερμανία και την Ουγγαρία, αν και οι πιο σημαντικές ανασκάφηκαν στις θέσεις Dolni Vestonice (εικ. 5), Brno και Predmost, στην Τσεχοσλοβακία, και στις θέσεις Kostenki και Sungir, στη Ρωσία, και Malta, στη Σιθρία.

Οι ταφές δεν απουσιάζουν από καμιά φάση της Ύστερης Παλαιολιθικής. αν και στη Μανδαλινα πληθαίνουν ιδιαίτερα.

Κατά την Ύστερη Παλαιολιθική δόθηκε προσοχή στην οικοδόμηση της ταφής. Εάν οι τάφροι δεν διακρίνονται παντού, οι δομές από πέτρες δεν περνούν απαρατήρητες. Αλλά ο σκελετός καλύπτεται με πέτρες, αλλά οι πέτρες φαίνεται να προφάσσονται το κεφάλι (La Madeleine), αλλά ακόμα μια βιβιωτόχημη κατασκευή καλύπτει ή το κεφάλι (Barma Grande III) ή ολόκληρο το σώμα (Malta). Στη θέση Kostenki II διακρίνεται ταφικά δώματα με οστά μωμού.

Παράλληλα με τους ενταφιασμούς έχουμε παραδείγματα αποτέφρωσης νεκρών από τα σπήλαια του Grimaldi και τη θέση Dolni Vestonice II.

Θα ήταν καλύτερα να μιλούσε κανείς για κούση, αφού όλα τα οστά δεν είναι εντελώς καμένα. Οι ταφές ποικίλλουν, από ατομικές έως συλλογικές: Συλλογική ταφή ανασκάφηκε στη θέση Predmost, όπου βρέθηκαν 18 σκελετοί, 8 ενήλικων και 10 παιδιών. Οι διπλές ταφές συνεχίζουν την παράδοση της Μέσης Παλαιολιθικής, δηλ. τον ενταφιασμό δύο παιδιών (Les Enfants I, Sungir), δύο ενηλικών (Les Enfants IV), ενός ενήλικου και ενός παιδιού. Συνεπώς, επίσης παραδείγματα τριπλών ταφών, και τέλος της γνωστής ταφή με πέντε σκελετούς από τη θέση Cro Magnon.

Ο προσανατολισμός του σκελετού και η στάση του παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία. Οι σκελετοί που βρέθηκαν στη Γαλλία π.χ. ήταν ελαττωμένοι στο δεξιό πλευρό και σε στάση συνεσταλμένη. Στην Ιταλία ο σκελετός βρέθηκε ανάσκαλα (εικ. 6), ενώ στις θέσεις Kostenki και Malta παρατηρείται ακόμα και η καθιστή στάση.

Σπάνιες είναι οι ταφές χωρίς κτερισμάτια. Ωστόσο μερικές περιπτώσεις, όπως αυτή της θέσης Sungir, είναι μοναδικές: σ' ένα στρώμα άχρωσ βρέθηκαν οι σκελετοί τεσσάρων ατόμων, ενός άντρα, μιας γυναίκας και δύο παιδιών. Ο καθένας από τους σκελετούς συνοδεύεται από πλούσια συλλογή κτερισμάτων. Ο σκελετός του άνδρα, για παράδειγμα, έφερε 3.500 χάνδρες από χαλυδόντα μαμμούθ, οι οποίες προφανώς ήταν ραμμένες στα ενδύματά του. Διάτρητοι κυνδοστοί αλεπούς και ένα διάτρητο πλακίδιο σχιστολιθίου διακοσμούσαν την κόμμηση. Βραχιόλια από χαλυδόντα και περιδέραια αιμιμήληρων το σπύλο. Εργαλεία από πυρόλιθο καθώς και οστίνες αιγμές και βελόνες βρέθηκαν δίπλα στο σκελετό.

Στον ελλαδικό χώρο οι ταφές της Παλαιολιθικής παραμένουν άγνωστες, αφού οι ανθρώπινα σκελετικά κατάλοιπα από τις ανασκαφές παλαιολιθικές θέσεις είναι πολύ περιορισμένα. Στο σπήλαιο Θεόετρα της Καλαμπάκας φαίνεται να ήταν στο φως πρόσφατα ανθρώπινα σκελετικά κατάλοιπα, η μελέτη τους όμως είναι ακόμα στην αρχή της.

Burials

G. Kourtes-Filippakis

Man started to bury the dead during the Middle Palaeolithic. The geographic distribution of graves from this period is quite broad. Burial sites have been located in West Europe, Near East and in Asia, as far as Uzbekistan. The oldest of them have been found in Sikhul and Tabun in Near East and are about 120,000 years old. The practice of burial is the same for both sexes: a trench is dug, the corpse is covered with a sack, burial offerings—tools, animal horns or even flowers—are placed by the dead.

The burials of the Late Palaeolithic have been better preserved, therefore they are more numerous. They occur in every cultural phase and are distributed throughout Europe, from Siboria (Malta) to West France (Cro-Magnon, La Madeleine). During the Late Palaeolithic special attention was paid to the construction of the grave. The burials vary, being individual or group ones, while examples of double or triple graves occur. The body orientation and its position present a wide variety. All burials contain offerings, however, in certain cases these offerings are significantly numerous as at the site Sungir in Russia. In Greece, Palaeolithic burials are unknown as yet.

Βιβλιογραφία

- Jelinek J., 1992. "New upper Palaeolithic burials from Dolni Vestonice", in: *Cinq millions d'années, l'aventure humaine*, Liège, ERFALU, 26.
Binani P., 1991. *La préhistoire de la mort. Les premières sépultures en Europe*, Paris.
Binani P., 1991. *Les sépultures du Paléolithique*, Paris.
Dellieur A., 1993. *Les sépultures préhistoriques*, Paris.
May F., 1996. *Les sépultures préhistoriques*, Paris.